

Liberalisme en voorwaardenscheppend cultuurbeleid

Mark van de Velde De overheid heeft een taak in het behoud en de expositie van erfgoed, daar zijn liberalen en sociaaldemocraten het over eens. Maar de huidige beperkte financiële middelen dwingen tot het maken van keuzes. Daarbij is het belangrijk te bedenken dat cultureel en historisch begrip pas ontstaat als mensen oog krijgen voor wat niet direct zichtbaar is. Onderwijs speelt hierin een rol.

Wie de gelegenheid krijgt om een artikel te schrijven voor het tijdschrift *Boekman* doet zichzelf en de lezers tekort als hij nalaat het werk van de sociaaldemocratische Amsterdamse cultuurwethouder Emanuel Boekman (1889-1940) te raadplegen. Want hoewel het cultuurbeleid, en daarmee de verhouding tussen overheid, kunstenaars en burgers, na de Tweede Wereldoorlog ingrijpend is veranderd, hebben tal van opmerkingen uit Boekmans *Overheid en kunst in Nederland* uit 1939 nog grote actualiteitswaarde. Zowel hedendaagse liberalen als sociaaldemocraten kunnen daar hun voordeel mee doen. Zo schrijft Boekman dat de stelling dat nagelaten kunst bescherming van overheidswege verdient ‘nauwelijks meer bewijs’ behoeft. Maar ‘moet de staat – en met hem provincie en gemeente – verder gaan en behalve het beschermen van oude kunst tot zijn taak ook rekenen het steunen van hedendaagsche kunst? Tusschen deze beide bemoeiingen bestaat stellig een

belangrijk verschil – niet alleen principieel, doch ook praktisch’ (Boekman 1939, 183).

Erfgoed

Dat er een principieel verschil bestaat tussen overheidsbemoeienis met cultureel erfgoed en met hedendaagse kunst is ook betoogd in *Manifestaties van de vrijheid des geestes*, een recent rapport van de Teldersstichting, het wetenschappelijke bureau voor het liberalisme en de VVD (Hilvoorde et al. 2012). Daarin wordt, welhaast onvermijdelijk, verwezen naar Johan Rudolph Thorbecke (1798-1872), wiens uitspraak ‘kunst is geen regeringszaak’ te pas en te onpas wordt aangehaald in het cultuurpolitieke debat.¹ Thorbecke ontkende in 1862 echter ten stelligste dat zijn woorden zo uitgelegd moesten worden als zou het enkele feit dat iets met belastinggeld wordt betaald betekenen dat het een regeringszaak betreft: ‘Indien de uitgave tot aankoop van eene schilderij of tot

oprigting van een museumgebouw de kunst maakt tot eene regeringszaak, zeg dan dat het gebied der kerkgenootschappen, daar zij meestal uit de schatkist onderhouden worden, eene eerste en voorname regeringszaak is.’ Hij had echter aarzelingen bij de aankoop van schilderijen van levende meesters vanwege de ‘speculatie om door de Regering te worden gekocht’, wat het niveau van de schilderkunst geen goed zou doen en de jaloezie onder kunstenaars maar zou aanwakkeren. De regering diende geen ‘besteller van schilderijen’ te worden. ‘Ik zal de Regering niet laten handelen als een Maecenas, die volgens een opgegeven plan schilders aan het werk zet,’ aldus de liberale minister van Binnenlandse Zaken (HTK 1862-1863, 25 november 1862, 260 en 26 november 1862, 272).

In *Manifestaties van de vrijheid des geestes* wordt nog eens uiteengezet waarom liberalen de bescherming van erfgoed tot het takenpakket van de overheid rekenen. Ook liberalen die de overheid het liefst zouden terugsnijden tot 19de-eeuwse proporties zullen erkennen dat het lastig is om bijvoorbeeld monumentenzorg aan ‘de markt’ over te laten. Het is ondoenlijk om mensen te laten betalen voor de bezichtiging van een beschermd stadsgezicht. In tegenstelling tot monumenten in de publieke ruimte zijn museale collecties geen publieke goederen in de klassieke betekenis van het woord – musea kunnen immers een toegangsprijs vragen – maar slechts een enkele liberaal trekt op basis van zo’n zuiver economische redenering de grenzen van het overheidsbeleid. Het liberalisme biedt immers een visie op de mens en maatschappij, het is meer dan een reeks economische wetmatigheden in een politiek-filosofisch jasje. De waarde van erfgoed is gelegen in zijn cultuur-historische betekenis voor een gemeenschap; of het aan de openbare weg staat of ligt te pronken in een vitrinekast doet er niet veel toe. Het zijn niet de eigen-

domsverhoudingen maar het is de plaats die zij in ons gedeelde cultureel-historische bewustzijn innemen op grond waarvan museumcollecties, (archeologische) monumenten en archieven collectief bezit kunnen worden genoemd. Ze maken geschiedenis zichtbaar (en soms tastbaar) en zijn daarom een haast natuurlijk verlengstuk van het onderwijs. Erfgoed dient de ontplooiing van het individu en de vorming van de gemeenschap. Op dezelfde gronden hebben liberalen zich in het verleden beijverd voor openbare leeszaalen en bibliotheken, die burgers toegang verschafden tot literair erfgoed en wetenschappelijke kennis die anders buiten hun (financiële) bereik zouden blijven. Victor de Stuers, de geestelijk vader van de Nederlandse monumentenzorg en later katholiek Tweede Kamerlid, schreef beeldend in zijn opstel *Holland op zijn smalst* (1873) dat musea iets anders zijn dan ‘pakhuizen’ waar de voorwerpen ‘op de meest onpraktische wijze op elkaar gestapeld’ zijn; musea zijn ‘een der meest onontbeerlijke en der krachtigste hefboomen (...) tot ontwikkeling van het volk, tot bevordering der kunst en der industrie, en ten slotte tot verhooging van de algemeene welvaart’ (Stuers 1873, 337). Met het oog op educatie en verdieping, een eigentijdser vertaling van volksontwikkeling, is het belangrijk dat museaal erfgoed wordt geplaatst in zijn passende (cultuur)historische context. Een goede inbedding onderscheidt musea van tentoonstellingsruimtes voor kunsthistorische artefacten.

Niets in het bovenstaande pleidooi voor overheidsinspanning ten behoeve van erfgoedbescherming is wezenlijk nieuw. Maar na twee jaar cultuurdebat waarin voorstanders van een bescheidener overheidsrol in de kunsten kregen tegengeworpen dat cultuursubsidies zich dubbel en dwars terugverdienen (werkgelegenheid, toerisme, een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor bedrijven et cetera) is

het goed om nog eens te onderstrepen dat we erfgoedbescherming niet moeten zien als een soort industriepolitiek. De modieuze instrumentele verdediging van cultuursubsidies en cultuuronderwijs – kunst kan kinderen helpen bij taalverwerving en rekenen – is een teken van kunstzinnige armoede. Hoe verstandig het ook is om musea te prikkelen om meer eigen inkomsten te verwerven, hun bestaansgrond ligt niet in het vermogen om geld te creëren. Het is uiterst ongelukkig dat onlangs is besloten dat musea die onder de eigeninkomstennorm uitkomen hun activiteiten moeten beperken tot collectiebeheer en niet langer worden gesubsidieerd voor de publieks- en wetenschappelijke functie. Wil erfgoed het verleden levend kunnen houden, dan dient het door het publiek gezien en begrepen te kunnen worden.

Beperkte middelen

Natuurlijk is erfgoedbescherming ook een kwestie van keuzes maken: de financiële middelen zijn nu eenmaal beperkt en kiezen impliceert oordelen vellen. Bij het maken van keuzes is het van belang zich te realiseren dat werkelijk cultureel en historisch begrip pas ontstaat als mensen oog krijgen voor hetgeen niet onmiddellijk zichtbaar is. Daarom staat de kleingeestige motivering van het advies om de subsidie aan Huis Doorn te halveren haaks op de educatieve, horizonverruimende functie van erfgoed. Huis Doorn weet volgens de Raad voor Cultuur ‘niet duidelijk te maken hoe het tijdelijke verblijf van Wilhelm II in Doorn de Nederlandse geschiedenis heeft beïnvloed. De collectie en het verhaal van Huis Doorn lijken voor de Duitse geschiedenis van veel groter belang’ (Raad voor Cultuur 2012, 235). Als we die redenering doortrekken, dan kunnen West-Europese oudheidkundige en volkenkundige musea hun deuren wel sluiten. Deze blikvernauwing is trouwens geen echo van het kabinet-Rutte I, dat volgens

links Nederland niet over de dijken keek, want al jarenlang twijfelt de Raad openlijk aan de betekenis van Huis Doorn voor de Nederlandse geschiedenis. Bovendien werd niet alleen het subsidieadvies maar ook de motivering onlangs overgenomen door minister Bussemaker (PvdA). Van sociaal-democraten, die zich graag laten voorstaan op hun internationale kijk, zou je anders mogen verwachten.

Culturele tradities

Slecht onderwijs, onvoldoende vrije tijd en gebrekkige huisvesting stonden volgens Boekman massale cultuurdeelname in de weg, maar hij erkende dat ‘niet ieder voor kunst vatbaar is of voor haar belangstelling bezit’ (Boekman 1939, 188). Vandaag de dag moeten we vaststellen dat gebrek aan belangstelling de voornaamste oorzaak is van de nog altijd tegenvallende volksdeelname aan cultuur of, zuiverder gesproken, aan gesubsidieerde

---

De modieuze instrumentele verdediging van cultuursubsidies en cultuuronderwijs is een teken van kunstzinnige armoede

---

cultuur. De Nederlandse bevolking trekt immers graag de portemonnee voor popconcerten, musicals en andere cultuurvormen die het doorgaans zonder subsidie weten te rooien. Misschien moeten we maar accepteren dat veel mensen wel tijd en geld hebben maar geen zin in 'hogere' cultuur. Het staat ons vrij ons verheven te voelen boven de oppervlakkige, in sommiger ogen soms ronduit stompzinnige tijdbesteding van onze medeburgers, maar een liberale overheid past hierover uit principe geen oordeel; zij dient een ieders conceptie van het goede leven te respecteren en heeft niet het recht om door middel van subsidies onderscheid te maken naar culturele smaak. Per slot van rekening subsidiëren we vreemdetalenonderwijs of culinaire educatie voor volwassenen evenmin, al heeft iedereen die een woord over de grens spreekt en eet het volste gelijk als hij beweert dat cross-culturele communicatie en een gevarieerd dieet van onschatbare culturele waarde zijn.

Betekent dit dat een neutrale overheid haar zorg moet beperken tot (archeologische) monumenten, musea en archieven? Niet noodzakelijk. De opvatting dat de overheid een taak heeft in het behoud en de expositie van erfgoed kan ook helpen bij de afbakening van haar rol waar het de kunsten betreft. Diverse kunstvormen kunnen worden gezien als immaterieel erfgoed, als culturele tradities die het waard zijn om behouden te blijven. In het geval van de podiumkunsten is het bijvoorbeeld onmogelijk om de traditie van opera, dans of klassieke muziek los te zien van de daadwerkelijke productie of uitvoering van stukken in het hier en nu. Het is immers de uitvoering van klassieke muziek in het bijzijn van publiek die haar tot kunst maakt, het proces is het product. Het lezen van bladmuziek brengt slechts een select groepje kenners in vervoering. De kunstenaar en de kunstvorm die hij beoefent zijn in de uitvoerende kunsten onverbreekbaar met

elkaar verbonden. Maar talrijke symfonieën, balletten en opera's zijn ook erfstukken in zichzelf. Zo bezien onderscheiden Tsjaikovski's *Zwanenmeer* en de *Tweede symfonie* van Mahler zich niet van Van Goghs *Zonnelbloemen*. Het is alleen de aard van de kunstvorm die een andere manier van behoud vereist.

In de beeldende kunsten, daarentegen, is het meestal vrij eenvoudig om kunst en kunstenaar te scheiden. De beeldende kunst dankt wel haar bestaan aan de kunstenaar maar is voor haar voortbestaan niet van hem afhankelijk. Zelfs als Nederland onverhoopt geen enkele beeldend kunstenaar zou kennen, blijven de beeldende erfschatten voor het nageslacht behouden. Het is ook geen toeval dat vervalsingen en plagiaat in de beeldende kunst niet erg worden gewaardeerd; we verwachten van de kunstenaar iets nieuws, iets innovatiefs. Natuurlijk zijn er ook kunstvormen, zoals *performance art*, met een interdisciplinair karakter. Ook daarvoor geldt echter dat de nadruk ligt op het nieuwe, op het nog niet eerder vertoonde. Bovendien zijn in veel van die gevallen kunst en kunstenaar niet alleen met elkaar verbonden, zoals in de klassieke podiumkunsten, maar houdt het kunstwerk zonder de oorspronkelijke schepper feitelijk op te bestaan. Een 'heruitvoering' van *The artist is present* – de individualiteit ligt al besloten in de titel – door iemand anders dan Marina Abramović zou vermoedelijk niet op genade van de kunstcritici kunnen rekenen. Het bovenstaande laat onverlet dat er altijd een zinvolle discussie mogelijk is over de vraag waar de grens loopt tussen behoud en vernieuwing van kunst. Maar de overheid moet in haar beleid in principe voor het eerste kunnen kiezen zonder dat aan haar de (onredelijke) eis wordt gesteld die grens in de culturele praktijk te trekken.

Een cultuurbeleid dat zich vooral richt op behoud van kunst krijgt wel als kritiek dat op

de lange termijn het onderscheid tussen behoud en innovatie wegvalt. De avant-garde van nu zou namelijk het erfgoed van morgen zijn. Een volk dat de hedendaagse kunst verwaarloost, komt een eeuw later van een koude kermis thuis.

Daar zit wel wat in, maar het is geen overtuigend argument voor publieke financiële ondersteuning van kunstenaars. Ambtenaren noch kunstkenneren kunnen ook maar bij benadering voorzien welke hedendaagse

---

Kunstenaars werken zelden met de intentie om toekomstig cultureel erfgoed te scheppen

---

kunst over vijftig, honderd of tweehonderd jaar als erfgoed gekoesterd zal worden. Wat staat de overheid te doen? Haar geld zetten op zo veel mogelijk kunstenaars in de hoop dat het werk van een enkeling in de smaak van het nageslacht zal vallen? Het zal ongetwijfeld iets opleveren, maar is het ook een zinvolle, legitieme besteding van publieke middelen? De overheid is tenslotte geen durfkapitalist. En hoe verhoudt die legitimering van subsidieverstrekking zich met de artistieke

ambities van de begunstigen? Kunstenaars doen hun best om het publiek aan het denken te zetten, te schokken, te verleiden, een bepaalde mening op te dringen, of ze hebben in het geheel geen boodschap aan of voor wie dan ook, of ze worden gedreven door ijdelheid. Ze werken echter zelden met de intentie om toekomstig cultureel erfgoed te scheppen.

Cultuuronderwijs

De Boekmanstichting doet van tijd tot tijd een dappere poging om politieke partijen te verleiden tot het formuleren van een cultuurpolitieke visie. Uit die exercities blijkt meestal hoe broos de consensus is in eigen kring en hoe lastig het is om fundamentele verschillen aan te wijzen tussen een (nominaal) sociaal-democratische, christendemocratische en liberale visie. Nog moeilijker zal het zijn om het eigene van een sociaal-liberaal cultuurbeleid aan te wijzen.² Als we daarentegen voor het gemak sociaal-liberaal opvatten als datgene wat liberalen en sociaaldemocraten gemeen hebben, dan zou cultuuronderwijs kunnen worden bestempeld als speerpunt van een sociaal-liberaal cultuurbeleid. Evenals het gezin is de school een vormende omgeving voor kinderen. Vorming dient meer te zijn dan het boetsen van kinderen naar de wensen van de ouders. Kinderen moeten in het onderwijs niet alleen kennis en vaardigheden krijgen overgedragen, maar ook de mogelijkheid krijgen tot ontplooiing, tot *Bildung*, om eens een fraai woord uit het liberale onderwijslexicon te gebruiken. Dat lijkt een open deur, maar spijtig genoeg is het dat niet: een aanzienlijke groep sociaaldemocraten en liberalen heeft er weinig moeite mee dat sommige kinderen in Nederland opgroeien in een geestelijke monocultuur, die in stand wordt gehouden door de vrijheid van onderwijs. Deze zogenaamde vrijheid heeft ertoe geleid dat generaties christelijke en tegenwoordig vooral islamitische jongeren

verstoken blijven van culturele uitingen die op gespannen voet staan met de levensbeschouwing van de ouders. Want kunst relativeert, stemt tot nadenken, brengt in vervoering, roept afschuw op – in welke (hoogdravende) bewoordingen we de invloed van kunst ook willen vatten, zij verzet zich tegen de absolutistische waarheden die jongeren vanuit huis en op school meekrijgen.

De school hoort geen verlengstuk van ouderlijke opvattingen te zijn; juist op school

---

We moeten de taakopvatting van de overheid en haar cultuurbudget niet beschouwen als een graadmeter voor de maatschappelijke waarde van kunst en cultuur

---

moeten kinderen kennis kunnen maken met hetgeen anders is. 'Anders' betekent op reformatorische en islamitische scholen bijvoorbeeld dans, moderne literatuur en muziek, theater en film. Het is jammer dat sommige liberalen en sociaaldemocraten schouderophalend doen over de culturele beknotting van groepen kinderen. Komt dat door een gebrek aan kennis, aan belangstelling, of simpelweg omdat er electoraal geen eer te behalen valt aan een poging tot emancipatie

van deze minderheden? Hebben sociaaldemocraten last van hun materialistisch-reductionistische bril, waardoor zij cultuurspreiding nog altijd in sociaal-economische kleuren zien? En zijn liberalen vergeten hoe gepassioneerd hun 19de-eeuwse voorgangers zich hebben verzet tegen de sektescholen?

Dit is in de kern wat Boekman bedoelde toen hij schreef dat kunstpolitiek 'niet anders [kan] zijn dan een deel van een sociale politiek in den ruimsten zin van het woord' (Boekman 1939, 187). Sociale politiek betekent in dit verband geen inkomensondersteuning voor kunstenaars – dat vond Boekman maar 'een uitvloeisel van min of meer anarchistische bohème-ideeën' – maar slaat op het aanwakkeren van brede publieke belangstelling voor kunst, vooral onder bevolkingsgroepen die doorgaans nauwelijks met moderne cultuur in aanraking komen. Als sociaaldemocraten nog trouw zijn aan het ideaal van cultuurspreiding, dan zullen ze de politieke moed moeten hebben om de spanning tussen de vrijheid van onderwijs en degelijk cultuuronderwijs bloot te leggen.

De waarde van kunst

In tegenstelling tot veel beschouwingen over cultuurbeleid ontbreekt in dit artikel een uitvoerig betoog over het belang van kunst. Dat is een bewuste keuze, niet alleen omdat dat belang door anderen veel eloquenter is verwoord dan ik zou kunnen, maar ook omdat het niet erg behulpzaam is om cultuurbeleid – dat door de overheid wordt gevoerd – te verwarren met kunst en cultuur, die van ons allemaal zijn. We moeten de taakopvatting van de overheid en haar cultuurbudget niet beschouwen als een graadmeter voor de maatschappelijke waarde van kunst en cultuur. Dat wordt door vertegenwoordigers van andere politieke gezindten wel eens over het hoofd gezien. Het stoorde Thorbecke reeds dat hij, 'die het grootste en gelukkigste deel van zijn

Mark van de Velde

is medewerker van de Teldersstichting en schreef mee aan *Manifestaties van de vrijheid des geestes: een liberale kijk op cultuur en sport*

leven aan die schoone studiën gewijd heeft', het verwijt kreeg dat zijn kijk op overheid en kunst was ingegeven door ordinare bezuinigingsdrift. 'Ik zal nimmer zuinig zijn daar waar het blijkt, dat men tot ontwikkeling van kunst of wetenschap hulp behoeft; maar aan te nemen dat men door ruimte van materiële hulp werken van genie bevordert, ik geloof dat de ervaring het tegendeel heeft bewezen' (HTK 1862-1863, 20 november 1862, 200). Als hij gelijk heeft, en ik geloof dat Thorbecke het goed zag, dan kijken ook de grootste criticasters van Rutte I – zij vergaderen tegenwoordig elke vrijdag met de naamgever van dat kabinet in de Trêveszaal – later met waardering terug op de omslag in het cultuurbeleid die datzelfde kabinet heeft ingeluid.

Literatuur

- Boekman, E. (1939) *Overheid en kunst in Nederland*. Amsterdam: Herzberger & Co. (herdr. 1989).
- HTK (1862-1863) *Handelingen Tweede Kamer 1862-1863*. 's-Gravenhage: Staatsdrukkerij en Uitgeverij.
- Hilvoorde, I. van (et al.) (2012) *Manifestaties van de vrijheid des geestes: een liberale kijk op cultuur en sport*. Den Haag: Teldersstichting.
- Raad voor Cultuur (2012) *Slagen in cultuur: culturele basisinfrastructuur 2013-2016*. Den Haag.
- Stuers, V. de (1873) 'Holland op zijn smalst'. In: *De Gids*, jrg. 37, november, 320-403. Beschikbaar op: Digitale bibliotheek voor Nederlandse letteren (dbnl), url: www.dbnl.nl/

Noten

- Deze onuitroeibare frase is eigenlijk afkomstig van Thorbeckes vriend en confessionele tegenstrever Groen van Prinsterer. Deze vatte met 'kunst is geen regeringszaak' samen wat Thorbecke een paar maanden eerder over kunst had gezegd: 'Ik zal niet zeggen, dat ik er geen belang in stel: een groot deel van mijn leven was daaraan gewijd. Maar het is geene zaak van regering. De Regering is geen oordeelaar van wetenschap en kunst.'
- Sociaal-liberaal is hier opgevat als een soort kruising tussen liberalisme en sociaaldemocratie en niet als de zelfstandige politiek-filosofische stroming met haar communitaristische inslag.